

אדירי תורה

תולדות חיבורם של גדולי ישראל גאוני וגדולי תורה שלא התפרסמו ספריהם

ספר ישרש יעקב / רעיני תורה

תולדות חיי המחבר והספר

הספר הק' "ישרש יעקב" חיבר הרה"ק רבי יעקב יהודה טענעבוים זצוק"ל הנקרא האדמו"ר

מנאדרזין. הרה"ק רבי יעקב יהודה זצוק"ל נולד בשנת תקצ"ד לאביו הרב נתן נטע' זצ"ל. כבר בצעירותו היה מפורסם בכל הגליל כלמדן ועילו², ובחר בו הרה"ק רבי מנחם מענדל מוורקא זצוק"ל כחתן לבתו, רבי יעקב דוד דבק בחותנו וקיבל

ממנו עד פטירתו, לאחר מכן נסע לרבו הרה"ק רבי דוב בעריש מביאלא זצוק"ל³.

לאחר פטירת רבו הרה"ק רבי דוב בעריש מביאלא זצוק"ל התחיל להנהיג עדה, ומילא מקום

¹ מחסידי רבי יצחק מוורקא, [בספר "חבלי יוצר" מהרב אהרן סורסקי הריבא אודות אביו של רבינו, ואחיו זצ"ל, ואת"ד: מסחרו של הרב נתן נטע זצ"ל היה בית אוכל כשר, ולאחר שנתאלמן מאש"נ נשא בזיווג שני את המשרתת ששימש בבית מסחרו, היסס מאד לישא אותה, אבל נשא אותה בעצת רבו הרה"ק מהר"י מוורקא, באמרו כי היא תלד לו בנים שיאירו את עיני ישראל. בנו הראשון היה רבינו הרה"ק רבי יעקב יהודה, והשני היה הרב החסיד רבי יוסף זצ"ל שספרו עליו דברים נפלאים, ונחשב לבעל מדרגה, "איש חמודות צורתו החיצונית עשתה רושם לא רגיל, הדרת פנים לו כשלא אציל רוח, מלושב בקפידה בגדים נאים ונקיים וכו' בסיעותיו מדודות וכולו אומר כבוד. כשחלף בחוצות קריה היו עוברים ושבים אפילו משאינם בני ברית נרתעים ממנו ומפנים את הדרך לכבודו, פניו זרחו אור כשמש בצהריים.

רבי יוסף לא היה רב ולא אדמו"ר כי אם יהודי "בעל בית" בוורשא וכו' חסידים בעלי הבנה חיפשו את קירבתו כל בר דעת הרגיש בניחוח הטוב ניחוח של בושם המתירם ועתה בד' אמותיו. בסעודת שלישיית של שבת לעת "רעוא דרעוין" היו טובי החסידים מתקבצים במעונו בוורשא ומאריכים להסב עמו עד שהפליגו עמוק אל תוך הלילה, למרות שהוא ישב ולא הוציא מפיו אף הגה קל וכו', שעות עבדי חלפו והוא לא הפך שתיקתו, החסידים ראו לעיניהם התגלמות חיה של "סייג לחכמה שתיקה" ע"כ מסי' "חבלי יוצר" הנ"ל. החפץ חיים זצוק"ל במוסעיו להפצת ספרו "משנה ברוה" היה נקלע גם לברשע ונפגש עם החסיד רבי יוסף אמר "יתר קל להוציא מכיסו חמשה רובלים מאשר להוציא מפיו חמש תיבות".

² הרה"ק הר"מ מגור זצוק"ל רצה בו כחתן לבתו, וגם אביו היה רוצה בזה, רק רבו של אביו הרה"ק מוורקא זצוק"ל תבע בו בחזקה לשדך עמו. כן מספר בנו הרה"ק רבי חיים בהקדמת ספר ישרש יעקב.

³ בנו של הרה"ק רבי אברהם מטשענעבוב זצוק"ל וממלא מקום רבו רבי מנחם מענדל מוורקא זצוק"ל. סדר שלשלת וורקא הוא כדלהלן: לאחר פטירת רבי יצחק

באדמו"רית לחלק החסידים⁴, באותו עת נסע מוורקא לעיר "נאדרזין" והתפרסם על שמו, שם הנהיג עדתו באופן מופלא⁵. הרה"ק רבי יעקב יהודה היה מפורסם "בעוצם קדושתו ודביקותו בד', וגודל עבודתו בתורה ובתפלה, והנזרו מכל תעניגי עוה"ז"⁶. מראהו כמלאך אלוקים, ודביקותו בתורה היה כל היום בלי הפסק, "אדם גדול אדם קדוש" "למד תורה בטהרה עמד והתפלל ודבוק באלקיו".

הספר הק' "ישרש יעקב" כתב בנו הרה"ק רבי חיים זצוק"ל, והם ממה ש"הזיל כטל אמרותיו בקול ד' חוצב להבות אש, לאלפי צאן קדשים למען להלהיב הניצוצי שביבי זיקי רשפי אש שלהבת קה בתוך לבות השמועים"⁸, הד"ת הם על סדר הפרשיות והמועדים משולב דברי חסידות ומוסר, ביחד עם קצת ח"ת בדרך פשט והלכה, דרך וורקא מתנוצץ מביניהם, לימוד זכות על ישראל וחזוק לבות נשברות, הספר מעוטר עם הקדמה של בנו הרה"ק

מוורקא הראשון לשלשלת וורקא, הנהיג הרה"ק רבי פייבל מגריצא זצוק"ל לתקופה קצרה, לאחר פטירתו עבר ההנהגה לבנו של הרה"ק רבי יצחק מוורקא ה"ה הרה"ק רבי מנחם מענדל מוורקא זצוק"ל, (באותו עת עברו מקצת החסידים גם לאחיו הגדול רבי יעקב דוד מייסד שלשלת אמשינאו).

לאחר פטירת הרה"ק רבינו מוורקא עברו רוב החסידים להרה"ק רבי בעריש מביאלא זצוק"ל (באותו עת עברו מקצת החסידים להרה"ק רבי שמחה בונם מאטוואצק זצוק"ל בנו של רבי מענדל מוורקא הנ"ל), ביניהם רבינו הרה"ק רבי יעקב יהודה זצוק"ל וגיסו הצעיר הרה"ק רבי שמעון זצוק"ל [בנו של הרה"ק רבי מנחם מענדל זצוק"ל עיין עליו להלן]. והנה לאחר פטירת הרה"ק רבי בעריש מביאלא עברו רוב החסידים להרה"ק רבי יחיאל מאלכסנדר זצוק"ל, בנו של הרה"ק רבי פייבל מגריצא הנ"ל, (ונתייסד הגזע של אלכסנדר, ע"י בניו הי"שמח ישראל" ו"התפארת שמואל", נכדו "העקידת יצחק", ז"ע), אבל רבינו הרה"ק רבי יעקב יהודה התחיל להנהיג עדה לעצמו ודבק בו מקצת החסידים, [המשך הנהגה לאחר פטירתו עבר לרבי שמעון גיסו, ולאחר פטירתו נדבקו החסידים לבנו של רבי יעקב יהודה הרה"ק רבי חיים זצוק"ל מחבר ספר "רעיני תורה" עיין עוד להלן].

⁴ בקובץ "היכל בעש"ט" קובץ ט"ו הביאו מכת"י זכרונות של הרב החסיד ר' צבי הערשקא שהיה נוסע להרבה צדיקי פולין ובפרט לצדיקי בית וורקא ולאחמ"כ דבק ברבינו הרה"ק מנאדרזין זצוק"ל, ונעתיק דבריו במקצת אודות השתלשלות הנהגה, "אחר פטירת אדמו"ר הג' הק' מביאלא נפלה החסידים לשני מפלגות, מפלגה הגדולה נספחו להרב הק' יחיאל זצ"ל"ה ז"ע מפילץ [הוא האדמו"ר] הזקן מאלכסנדר] בן הרב הגאון הקדוש ר' שרגא פייבל זצ"ל"ה ז"ע אבד"ק גריצע וכו' ומפלגה השני' הקטנה נספחו לרבונו הקדוש והטהור ר' יעקב יהודה זצ"ל"ה ז"ע וכו', והנה מתחילה הי' דעתי ג"כ מנאדרעזין וישב תמיד סגור ומוסגר, ומרוחק מבני אדם רק להתבודד בעבודת ד', אבל הרה"ק מפילץ היה מעורב

רבי חיים הנ"ל וגם הדפיס בתוכו כמה ממכתבים ממה שקיבל המחבר הקדוש מצדיקו דורו, וגם עטר את הספר עם הערות רבות וחשובות. הספר נדפס לראשונה הרבה שנים לאחר הסתלקותו בשנת תר"ץ ע"י הגאון רבי יהונתן הלוי אייבעשיץ זצ"ל מו"ץ בוורשא, וגם הוא כתב הקדמה נהדרת. בדפוס זו נספח להספר קונטרס "מגיד דבריו ליעקב" ד"ת מהרה"ק רבי דוב בעריש מביאלא זצוק"ל. הספר נדפס במהדורה חדשה בשנת תש"ע ע"י מכון לב אריה בלי הקונטרס "מגיד דבריו ליעקב" אשר הדפיסו לכשעצמו.

הרה"ק רבי יעקב דוד זצוק"ל נסתלק בשנת תרמ"ו אחרי שנים של חולשה וחולי, ומנו"כ בוורשא באהל וורקא אצל חותנו הרה"ק רבי מנחם מענדל זצוק"ל.

עם בני אדם ואהב תמיד חברותא, וכו', אבל כאשר הייתי בשבת חזון בוורקא וכו' וראיתי עוצם קדושתו ודביקותו לד' וכו' נהלך לבי מאוד ונתקשר בקשר אמיץ אליו בכל לבבי ונפשי וכו' עכ"ל.

⁵ בספר "אלה אזכרה" מתאר הסופר החרדי ר' שמואל רוטשטיין ז"ל את רבינו כ"מייסד השיטה הנאדרוזינית בחסידות, שיטה של הצנע לכת ודבקות בתורה ובתפילה, בבחינת ליבא לפומא לא גלי, השיטה זו יסודה בשיטת חותנו "השתקן הגדול" שאמרו עליו כי הוא בבחינת "אין אומר ואין דברים בלי נשמע קולם" היינו לא שמעו ממנו אומר ודברים ובכל זאת "בכל הארץ יצא קוים" והיה מפורסם כאיש קדוש נורא מאד.

בהקדמה להספר שכ' בנו ה"ה הרה"ק רבי חיים כתב באריכות הרבה דברים נפלאים מהנהגתו, וכן בכתבי החסיד רבי צבי הערשקא ז"ל הנ"ל, גם הרב קלמן אליעזר פרנקל כתב תיאור דרכיו בקודש בספר "אהלי צדיקים", ונעתיק איזה דברים מדבריו, "מר אבא שלי ז"ל אשר היה רגיל לנסוע אליו בצעירותו תאר אותו לפני כדמת מלאך אלקים, להיכנס לחדרו מותר היה לא לפני חצות הלילה, אחרי תפלת מערב ואורחות יומו" "חדרו היה גדול ומלא ספרים על כל ארבע קירותיו בצד עמד השולחן ועליו דלקו שני נרות וכו', לפניו היה מונחים חמשת חומשי התורה ויתר כתבי הקודש, ומסביב על פני השולחן בצורת "ח" היו מונחים כל מסכתות הש"ס, ימים שלימים היו עוברים שלא הריח את ריח האויר מבוהן, פרט בעת הליכותו לטבילה במקוה לפני התפלה וקידוש לבנה".

⁶ הרב החסיד צבי הערשקא ז"ל הנ"ל מספר על עבודתו מופלגת, "והנה באמת אוכל לומר שכמו שאין לצייר ולתאר מה הוא מלאך ד' ומה עבודתו כך אין לצייר עוצם קדושתו וגודל עבודתו של אדמו"ר הקדוש והטהור מנאדרעזין וגודל פרישתו מכל עיני עולם הזה" מתוך כתבי זכרונות הנדפס בהיכל בעש"ט הנ"ל.

⁷ מתוך שערי הספר.

⁸ מתוך ההקדמה.

ספר רעיוני תורה

תולדות חיי המחבר והספר

הספר הק רעיוני תורה חיבר הרה"ק רבי חיימ'ל מנאדרזין [וורשא] זצוק"ל, הרה"ק רבי חיים נולד לאביו הרה"ק רבי יעקב דוד בשנת תרכ"א, וגדל והתחנך בבית סבו הרה"ק רמ"מ מווראקא זצוק"ל, גם הוא כמו אביו נסע להרבי הרה"ק מביאלא זצוק"ל, ואחר פטירתו דבק באביו בעל ישרש יעקב, ואח"כ לדודו הרה"ק רבי שממעון מסקרנוויץ זצוק"ל, ולאחר פטירתו דבקו בו רוב החסידים, הם אמרו "כי אדמורתו הצטיינה באצילות ותורה"¹⁴, "כל מכיריו ובפרט החסידים היו מתיחסים אליו בהערכה רבה ובאהבת נפש, כל ימיו ראו בו אדמו"ר באופן טבעי שאינו מוכרח באופן רשמי", למעשה לא ארכו ימיו באדמורית כי בעת נשיאותו היה כבר חלש וחולה ונפטר בשנת תרצ"א, בהשאירו אחריו בנים וחתנין רבנים גדולי תורה ויראה.

נשאר ממנו הרבה כתבים משיחותיו בקודש, שרשם אותם על הנייר והחסידיים אספום והדפיסום וזהו הספר "רעיוני תורה" אשר לפנינו, הספר מלא וגדוש עם פירושים בדרך פשט ודרוש וחסידות וגם מילא דרמיזא. הספר נדפס בוורשא שנת תרצ"ח ולא נדפס רק על ספר בראשית, לאחר "השואה" לא נשאר רק עותק אחד בבני ברק, והיה נחשב כספר נדיר מאד, לאחרונה הדפיסו אותו במהדורת צילום חברת "קאפי קארנער", והכניסו אותו ל"אוצר החכמה" ושאר קיבוץ ספרים.

תורה היכן לקברו, דחסידי וורשא רצו שיקברו אותו סמוך לאביו, וישבו על זה רבני וורשא ועוד רבנים והכריעו שיקברו אותו בעירו. בהלווייתו השתתפו אלפים רבים, וגם גדולי תורה וחסידות. בנו הגה"צ רבי יוסף צבי קאליש זצ"ל היה רבה של בני ברק, ויש ספר ממנו שאירת יוסף, ובו תיאורים אודות אחיו הקדושים בני רבי שממעון הנ"ל, גם בספר "אהלי צדיקים" הנ"ל יש כמה מאמרים על בניו הקדושים.¹² בן המחבר הרה"ק רבי חיים זצוק"ל בהקדמת הספר תיאור מה שאייע עת שבה הזמן למלא מקום גיסו באדמורית וז"ל אחר הסתלקות אאמו"ר שבא [הרה"ק רבי שממעון] לנאדרזין לאחותו אמי הרבנית והתחלנו לעסוק עמו שיתחיל להנהיג העדה, והוא ז"ל הי' מסרב מאוד, פתאום נעשה בהתלהבות גדול ופניו מאדימות,

מדברי תורתו

ארצה שעיר, פירש"י, "לארץ שעיר, כל תיבה שצריכה למ"ד בתחילתה הטיל לה ה"א בסופה", והקשה זקני מון הקדוש זצלה"ה מווראקא א"כ מה נרויח בזה הלא סוף כל סוף צריכה התורה לכתוב אות, ותיריך דזה הוא לימוד לאדם שכל מה שיוכל להתאפק בדבר מדברים ובענין מעניינים יתאפק עצמו אף שאח"כ יהיו מוכרח לזה, כמו שהתורה אף שהוכרחה לכתבו האות כתבה בסוף והבן.

ובאופן אחר ביאור דברי רש"י בדרך רמז, דהנה האות הל' הוא הקשה והכבד שבאותיות כמו שדרשו חז"ל (חגיגה טו ע"ב) על הכתוב "איה סופר את המגדלים" שהי' שונים שלש מאות הלכות במגדל הפורח באויר, ופירש"י ז"ל בגבהו של למ"ד דורשין בו את כל זאת, ולהכי נקראת שמה למ"ד שצריכין ללמדה הרבה, והה"א הוא הוא הקלה שבאותיות, כדאיתא בהשיר של הקדמות, "ובאתא קלילא דלית בי מששואתא", וזה כל תיבה מן התורה שצריכה למ"ד בתחלה, שצריכין להתייגע בה מאוד מפני הקישוי שבה, אז הטיל לה הכתוב ה"א בסופה, התורה עוזרתו, ונפתח לפניו שערי חכמה, ונעשה הכל ניקל לפניו, וכמו שדרשו חז"ל (סנהדרין צ"ט ע"ב) על הכתוב "נפש עמל עמלה לו", הוא עמל במקום הזה ותורתו עומלת לו במקום אחר, עכ"ד. (וישלח)

עמד מהכסא ורץ בבית הנה והנה וכו' ואמר הנני אומר לכם "אחר ווראקי ואחר ביאלא הי' זה נקל לפני דובר קטן אצלי, אולם אחר הרבי הזה לא אוכל ובכל פינה ופינה שאני מוסתכל אני מוצא את עצמי" עכ"ל.¹³ בתוס' נופך כ' בהגהה על הספר מהגה"צ רבי אליעזר מרדכי זצ"ל אב"ד סליזעווע "ממה ששמעתי מפ"ק ז"ע", דמצינו קומות באיש אבל יותר משתים לא מצינו, כמו שדרשו חז"ל קוממיות זה שתי קומות.¹⁴ ספר באהלי צדיקים הנ"ל [מהרב קלמן אליעזר פרנקל ז"ל שהיה בן דודו], ועיי"ש שם שמאריך הרבה בתיאור אישי על פגישותיו עם הרבי הרה"ק ר חיים זצוק"ל.

השאיר אחריו בנו הרה"ק רבי חיים הנ"ל אשר גם הוא היה מפורסם כצדיק וקדוש וממנו נשאר ספר "רעיוני תורה" על סדר בראשית, וגם בנו הרב הצדיק רבי ירחימאל יהושע משה זצ"ל¹⁰, הרה"ק רבי שממעון זצוק"ל¹¹ גיסו [בנו של הרה"ק רבי מ"מ מווראקא זצוק"ל] מילא מקומו.¹²

מדברי תורתו

בגמ' שבת אמר רב כהנא דרש רב נתן בר מנימוא משמ"י דרב תנחום, מאי דכתיב "והבור ריק אין בו מים" ממשמע שנאמר והבור ריק אנו יודעים שאין בו מים, מה ת"ל אין בו מים, מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו, להבין הקשר בין המאמרים, דהנה כאשר אדם הולך בטל מעסק התורה או מאיזו מצוה, הנה לא זה בלבד שאינו מרויח את הטוב והאושר שהיה יכול להרויח ע"י לימוד התורה ועשיית המצוה, אלא עוד זאת גורם לעצמו שמפסיד הרבה, כי כשזה נופל זה קם, והאדם נמשל לכלי זכוכית שהוא מלא מאויר המקיימו, וכאשר נתרוקן ממנו האויר הוא נשבר מאליו בטבעו, כי אין כלי מחזיק את הריקן, וכמו כן הוא האדם שאינו יכול להיות ריקן, ואם ח"ו נתרוקן מעניני דקדושה, תיכף הוא נתמלא מההיפך ח"ו, והנה התורה נקראת מים, ונחשים ועקרבים המה כנויים לסטרא אחרא. וזה ביאור דבריהם ז"ל, משמע שנאמר והבור ריק, כי משמעות ריק הוא, היינו מהסטרא דקדושה, אבל נחשים ועקרבים יש בו שכיון שנתרוקן מזה תיכף נתמלא מהיפך. וזה ענין סמיכות המימרות יחד, כי המימרא הראשונה הוא נר תנוכה שהניחה למעלה מעשרים אמה פסולה, כי הנה שיעור קומת הקדושה הוא עשר אמות, ועשרים אמה הוא שתי קומות והוי קומה שלימה¹³, ולמעלה מזה פסולה, ובא המימרא שני' הודיע שאם עשית כן, לא תאמר בלבבך שזה בלבד גרמת לך שלא קיימת המצוה, רק עוד זאת, דתיכף נחשים ועקרבים יש בו. (חנוכה)

⁹ עיין להלן באריכות.

¹⁰ נפטר בדמי ימיו, עיין בספר "אהלי צדיקים" הנ"ל [על צדיקי בית ווראקא וסקרנביץ], על גודל צדקתו ותמימותו.

¹¹ הרה"ק רבי שממעון נתייתם מאביו הרה"ק רמ"מ מווראקא זצוק"ל כשהיה נער צעיר והובא לבית גיסו הרה"ק רבי יעקב יהודה להתגדל. היה מפורסם לצדיק ואדם גדול, "מנהיג בעל שיעור קומה, חכם מחוכם, בעל דעת צלולה טוב לב, חזור מדת אהבת ישראל ואהבת התורה, מלא התלהבות ודבקות וכל אחד מחסידיו היה דבק בו עד כלות הנפש" [מתוך דברי הסופר ר' שמואל רוטשטיין ז"ל] שימש ברבנות סקרנוויץ יותר מארבעים שנה, בימיו התפשטה חסידות סקרנוויץ והגיע להיקף נרחב והיה לו חסידים בכל רחבי פולין, בפטירתו היה דין